

УДК 338

В. В. Прушківська,
к. е. н., доцент, докторант кафедри міжнародної економіки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЗАЙНЯТІСТЬ В ТРЕТИННОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ: ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

THE EMPLOYMENT IN TRITEARY SECTOR OF ECONOMY: POSTCRISIS PERIOD

В статті досліджується світові тенденції переміщення робочої сили із первинного та вторинного секторів до третинного. Акцентується увага на структурі зайнятості у сфері послуг в докризовий період, як на національному, так і світовому рівнях. Проаналізовано зайнятість, виокремлено основні її риси в посткризовий період в економіці України. Доведено, що сфера послуг є масштабним сектором економіки, який має складну структуру і обслуговує реальний сектор економіки та покращує стан зайнятості.

The article are researched the world trends in the movement of the labour force from the primary and secondary sectors in triteary. The attention is focused on the structure of employment in the sphere of services in the pre-crisis period, both at the national and global levels. There is analyzed employment, highlights the main features in the post-crisis period, the economy of Ukraine. There is justified that the services sector is a major sector of the economy, which has a complex structure and serving the real sector of the economy, and improves the condition of employment.

Ключові слова: глобалізація, зайнятість, національної економіки, постіндустріальне суспільство, посткризовий період, секторальна структура, третинний сектор.

Keywords: globalization, employment, national economy, postindustrial society, sectoral structure, triteary sector

ВСТУП. Глобальна криза загострила протиріччя як на світовому, так і на національному рівнях. Весь світ зосередив увагу на проблемах фінансового сектору, який починає руйнуватися на очах, який тягне за собою ешелон проблем, пов'язаних не тільки із фінансами, а й із зайнятістю. Безробіття розповсюджується як в просторі, так і в часі. Так, в ЄС-27 (10 %), США (8,5 %), Китаї (4,3%), (2010) [1-2]. В Україні ці тенденції також мають місце, рівень безробіття в І половині 2011 р. – 7,2 % складає [3].

Проблеми, які виникають сьогодні в національній економіці, пов'язані не тільки із глобальною кризою, а із структурою економіки України та структурою зайнятості, яка сформувалася в докризовий період. Базисом структури та динаміки зайнятості населення є процес суспільного виробництва, який сформувався на основі суспільного поділу праці. Структура зайнятості населення включає різні аспекти: за секторами, за галузями, за регіонами, за професійно-кваліфікаційними характеристиками, за віком та статтю. Секторальна структура характеризує цивілізаційний рух суспільства від аграрної до постіндустріальної стадії розвитку. В період становлення ринкових відносин в Україні здійснюється прискорений процес збільшення зайнятості в третинному секторі економіки, а саме: в сфері торгівлі та фінансовому секторі. Цей закономірний процес формування ринкової інфраструктури не супроводжувався ґрунтовними структурними змінами, які б сприяли розвитку наукоємних галузей сфери послуг. Глобальна криза поглибила деформації структури національної економіки в цілому та сектору сфери послуг, зокрема. Проблеми зайнятості сьогодні в третинному секторі потребують ґрунтовного дослідження, оскільки в ньому зосереджується до 60% зайнятого населення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

Проблеми зайнятості в трансформаційній економіці досліджуються такими вченими, як Д. Богиня, С. Бандур, В. Васильченко, О. Грішнова, Е. Лібанова, Л. Лісогор, І. Петрова, О. Цимбал [4-8]. Роботи цих вчених зосереджені в основному на теоретико-методологічних аспектах зайнятості.

Секторальну та галузеву зайнятість досліджують переважно такі вчені: А. Арсеєнко, І. Дульська, В. Міненко, А. Ревенко, В. Смаль, Т. Шинкоренко [9-13]. Незважаючи на цілу низку наукових праць з цієї проблематики, недостатньо дослідженою залишається зайнятість в третинному секторі в аспекті галузевої структури сфери послуг, яка зазнала суттєвих змін в посткризовий період.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ. Метою статті є дослідження зайнятості в третинному секторі економіки для формування збалансованої структури національної економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ. Процес постіндустріалізації розвинених країн з середини 80 х рр. XX століття здійснив вирішальний вплив на структуру світової економіки. Послуги складає приблизно дві третіх сукупного світового обсягу виробництва. Наслідком зростання сектору послуг є збільшення попиту на працю високоосвічених працівників: науковців, вчителів, лікарів, юристів, журналістів, дизайнерів, фінансистів. Збільшення сфери послуг пов'язано не із механічним рухом в економіці, а це є закономірний процес, який формувалася під впливом зміни структури потреб людей, та зміни в структурі доходів. Ще наприкінці ІХХ століття німецький вчений Е. Енгель передбачив ці тенденції і сформулював закони, сутність яких зводиться до того, що частка витрат на послуги в загальній структурі доходів буде збільшуватися. Український вчений Е. Слущкий доповнив цю теорію ефектом доходів та ефектом заміщення товарів [14]. За останнє сторіччя ці тенденції закріпилися і набули нової якості. Про це свідчить не тільки структура ВВП, в якій домінують послуги, а і структура споживчих витрат, в якій переважають витрати на освіту, медичне обслуговування, транспорт, сервісні, туристичні та комунальні послуги.

Національна економіка рухається в напрямку постіндустріального суспільства. Протягом останніх 20 років спостерігається суттєве збільшення сфери послуг, що наглядно демонструє зайнятість в третинному секторі економіки України (табл. 1).

Таблиця 1.

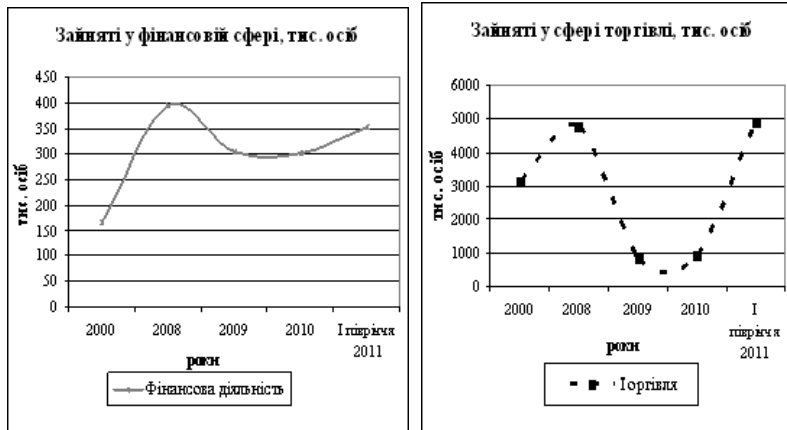
Структура зайнятих в економіці за трісекторною моделлю та її динаміка за період 1970-2010 рр., % [3]

Роки	СЕКТОР		
	Первинний	Вторинний	Третинний
1970	30,6	50,8	18,6
1985	21,2	55,2	23,6

1995	28,4	35,5	36,1
2005	19,28	24,25	56,48
2006	17,53	24,23	58,24
2007	16,59	23,93	59,48
2008	15,74	23,43	60,83
2009	15,51	22,35	62,14
2010	15,27	21,73	63,00

За період 1990 – 2010 рр. частка зайнятих в сфері послуг (третинний сектор) збільшилась майже в 2 рази. Бурхливий розвиток сфери послуг пов'язаний із переходом до нової економічної системи, яка вимагала розвитку інфраструктурних галузей (торгівлі, фінансів, комунальної сфери, ділових послуг, транспорту та ін.). Слід відмітити, що статистичні дані не відображають ще одну характерну рису цього періоду тіньові відносини, які охопили багато видів економічної діяльності, практично поглинули організації сервісного сектору економіки України. В результаті це уповільнило розвиток не тільки окремих сервісних організацій, а і цілу низку галузей національної сфери послуг та поглибили диспропорції в сфері зайнятості.

Глобалізаційний чинник призвів до бурхливого розвитку фінансового сектору не тільки на світовому рівні, а і на національному. Протягом 2000 – 2008 рр. (докризовий період) в Україні зайнятість в фінансовому секторі збільшилась майже в 2,5 рази, а в сфері торгівлі - 1,5 рази (рис. 1).

Джерело: Економічна активність населення України: статистичний збірник 2000 - I півріччя 2011 рр.

Рис. 1. Зайнятість у фінансовій сфері та сфері торгівлі

Глобалізація також сприяла розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Про це свідчить той факт, що Інтернет - користувачами стало 12,9 млн. осіб [15]. ІКТ знаходять широке застосування в сфері послуг, що призводить до кардинальних змін в структурі та збільшення зайнятості. З'являються можливості удосконалення щодо надання традиційних послуг (з використанням комп'ютерних баз даних, інтернет-реклами, інтернет-торгівлі та ін.). Збільшується кількість зайнятих у галузях, які надають високотехнологічні послуги (аутсорсинг, хоумсорсинг).

Формування ринкових відносин та глобалізаційні процеси безперечно вплинули на диверсифікацію сфери послуг. Але, що стосується зайнятості, то зміни тут відбуваються як в кількісному вимірі, так і якісному, мають позитивні та негативні наслідки. До негативних тенденцій слід віднести те, що збільшення зайнятості в сфері послуг до 63 % у 2010 р. (табл. 1) відбувалося не за рахунок зростання продуктивності праці в первинному і вторинному секторі, а за рахунок падіння обсягів виробництва під впливом дезінтеграції. Нові інтеграційні процеси з 2000 р. сприяли розвитку сировинних галузей і відповідно часткове збільшення зайнятості у вторинному секторі. Така тенденція консервувала розвиток високотехнологічних галузей і збільшення зайнятості в них. Оскільки, ці галузі є суміжними із галузями третинного сектору, де продукуються нові технології та готуються висококваліфіковані кадри, тобто безпосередньо пов'язані із зайнятістю у сфері послуг.

Слід зауважити, що основою структурування національної економіки повинен бути не тільки зовнішній попит, а й безпосередньо внутрішній. Важливу роль у формування збалансованої структури економіки України також відіграє ресурсний та людський потенціал. Економічна теорія і практика довели, що основою розвитку третинного сектору є людський потенціал.

Формування галузевої структури сфери послуг і зайнятості в ній пов'язано не тільки із механічним розподілом, а із розумінням ролі сфери послуг в національній економіці. Поділяємо точку зору В. Рутгайзера, В. Корягіної, Т. Арбузова та ін., які визначають сферу послуг, як: сукупність галузей, підгалузей та видів діяльності, функціональне значення яких в системі суспільного виробництва проявляється у виробництві та реалізації послуг і духовних благ для населення [16].

Сфера послуг охоплює значну кількість видів діяльності, об'єднаних в групи за допомогою різних класифікацій, які використовуються, як на міжнародному, так і на національному рівні. Зокрема, в межах класифікації СОТ виділяється більше 150 видів послуг, згрупованих в 12 секторів. Окрім цієї класифікації в світовій практиці використовують класифікацію організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСД), Міжнародна стандартна галузева класифікація всіх видів економічної діяльності т інші. В Україні прийнятий класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД 2010) який також включає і перелік послуг, що надаються населенню підприємствами та організаціями. За КВЕД 2010 сфера послуг в економіці України має розгалужену структуру і включає наступні види діяльності (рис. 2).

Рис. 2. Структура сфери послуг в Україні (за КВЕД 2010)

Аналізуючи світовий досвід та національні особливості розвитку сфери послуг в сучасному економічному просторі слід розглядати, на наш погляд, її через призму промислової та сільськогосподарської діяльності, а не тільки як відокремлену сервісну структуру. Такий підхід до розуміння сутності сфери послуг дає можливість розглядати не як окрему галузь, а як масштабний сектор економіки, якому властива розгалужена і складна структура. Тобто, більш глибоке розуміння сутності сфери послуг дозволяє розвивати галузі, які реально будуть збільшувати зайнятість в національній економіці. Розвиток галузей неформального сектору та його домінування в загальній структурі галузей сфери послуг в таких країнах, як США, Великобританія, Японія, Швейцарія, Люксембург, Канада та інші призвів до диспропорцій в національній економіці та виступив детонатором глобальної кризи. Так, в докризовий період з 2000 р. по 2008 р. в США зайнятість в сфері послуг характеризується наступними даними (% від загальної кількості зайнятих): торгівля, ресторани, готелі – 24,1% - 21,4%; транспорт, комунікації – 5,0% -4,8%; фінанси і страхування – 4,7% - 4,5%; операції з нерухомим майном 10,6% - 15,0%; державне управління – 9,1% – 8,4% [17]. Протягом останніх років в країнах ОЕСД, а також в країнах, які не входять до цієї міжнародної організації, спостерігається тенденція збільшення зайнятості в третинному секторі. У 2008 році найбільша чисельність зайнятих в сфері послуг була в Люксембурзі - до 80%, в США - до 78%, в Швеції, Великобританії, Канаді, Франції, Данії – до 74%. Особливістю є те, що зростання зайнятості в сфері послуг цих країн, відбувалось, головним чином, за рахунок розширення найму в сферах фінансових послуг та страхування, операцій з нерухомістю, ділових послуг, і в меншій мірі – за рахунок освіти, медичних, соціальних та наукових послуг.

Порівнюючи тенденції зайнятості в Україні та окремих країнах ЄС (Польща, Німеччина, Великобританія), США, Японії на рівні трьох секторів, спостерігаємо найнижчий рівень зайнятості в третинному секторі економіки тільки в Польщі, в Україні цей показник сягає 60,8%, а в Америці майже 80% (табл. 2).

Таблиця 2
Зайнятість за 3-х секторною моделлю для різних країн, 1991-2008 рр.

Країна	Зайнятість, % від робочої сили			
	Роки	Первинний сектор	Вторинний сектор	Третинний сектор
Україна	1991	20,1	54,6	25,3
	2001	24,9	32,7	42,4
	2008	15,7	23,4	60,8
Польща	1991	25	35,5	33,5
	2001	19	29	51,5
	2008	14	30,5	55,5
Німеччина	1991	4	38	60
	2001	6	31,5	66
	2008	2	28	70,5
Об'єднане королівство (Великобританія)	1991	2	29,5	61,5
	2001	1	18,5	75
	2008	1	21	78
Японія	1991	7	32	51,5
	2001	5	29	65
	2008	4	25	69
США	1991	3	25	59,5
	2001	2	22	76
	2008	2	19,5	79,4

Ці тенденції в докризовий період, безперечно, ми називали позитивними. Але глобальна криза ще раз підкреслила необхідність розвитку реального сектору економіки й сфери послуг, яка його обслуговує та потребує подальшого наукового дослідження. Нагадаємо, що різноманітність промислового виробництва породжувала масові професії, які потім формували нові галузі, в тому числі й галузі третинного сектору. Недостатній розвиток вторинного сектору в економіці України, який складає 23,4 %, що навіть менше, ніж у Польщі (30,5%) призвів до поглиблення диспропорцій в структурі національної економіки (табл. 2). В результаті це призвело до зменшення зайнятості у високотехнологічних галузях та галузях, які продукують знання, інноваційні технології, що є основою розвитку третинного сектору, який забезпечує реальне економічне зростання й сталий розвиток.

Зайнятість в третинному секторі національної економіки можна представити у вигляді рисунку 3.

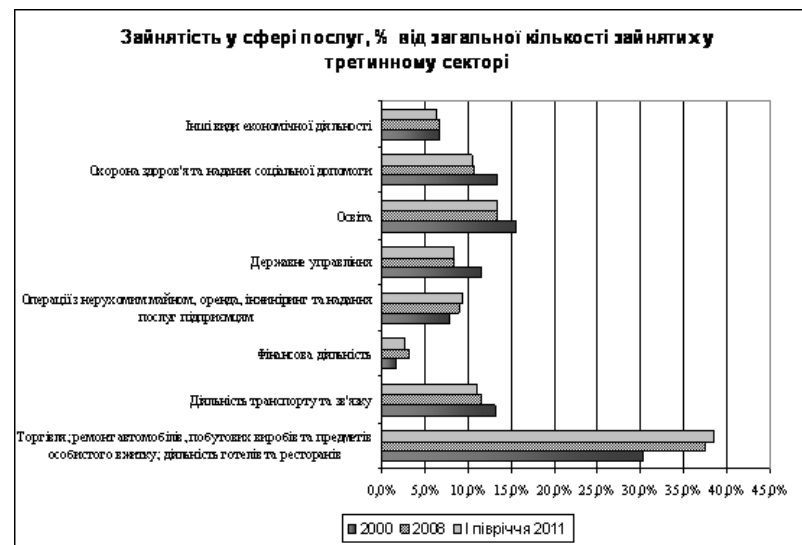

Рис. 3. Зайнятість у сфері послуг в Україні за 2008, 2009, 2011 рр., % від загальної кількості зайнятих у третинному секторі

Сучасна галузева структура сфер послуг характеризується надмірною зайнятістю у сфері торгівлі до 38,5 % (у I півріччі 2011 р.), а не в галузях які забезпечують інноваційний розвиток. Слід відмітити, що достовірно охарактеризувати цю галузь дуже важко. Оскільки до торгівлі включені: ремонт та пов'язані з ним сервісні послуги, діяльність готелів та ресторанів. Це свідчить про недосконалість методики щодо підрахунку зайнятих, які належать до різних галузей. Зайнятість в сфері освіти та науки – 13,3 %, в галузі охорони здоров'я – 10,5 %, що нижчим, ніж в розвинених країнах. Скорочення зайнятості в соціальних галузях в посткризовий період не повинно бути нормою, оскільки вони забезпечують розвиток людського потенціалу. Отже, потребують подальшого наукового дослідження співвідношення галузей в третинному секторі та їх якісний розвиток, який забезпечить зростання продуктивної зайнятості.

ВИСНОВКИ. Переміщення робочої сили із первинного й вторинного сектору до третинного як на національному, так і світовому рівні в докризовий період, науковці, безперечно, називали позитивною тенденцією та рухом до постіндустріального суспільства. Зайнятість в третинному секторі досягала більше половини від загальної кількості зайнятих в Україні. Але глобальна криза змусила переоцінити і по-новому подивитись на пропорційність та якість розвитку секторів. Оскільки ознаки диспропорційності притаманні галузевій структурі зайнятості у третинному секторі: Зокрема, переважання чисельності зайнятих у сфері торгівлі та низький рівень зайнятості в соціальних галузях і галузях, які забезпечують інноваційний розвиток. Покращити стан зайнятості в третинному секторі можливо за рахунок ринкових механізмів та за допомогою державного регулювання розвитку галузей, які обслуговують реальний сектор економіки.

Розвиток третинного сектору та відповідно збільшення зайнятості є запорукою збалансованого розвитку внутрішнього ринку, оскільки значна частина послуг виробляється і споживається в межах країни. В свою чергу, продукування високотехнологічних послуг та потенційна можливість виходу на зовнішні ринки, дозволить Україні інтегруватися в світове товариство на рівні п'ятого та шостого технологічних укладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Евростат — Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>.
2. Світовий банк. — Режим доступу : www.worldbank.org.
3. Державний комітет статистики України. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини / О. А. Грішнова. — К. : Т-во «Знання», 2009. — 390 с.
5. Лібанова Е. М. Соціальні проблеми і соціальні важелі конкурентоспроможності української економіки / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. — 2008. — № 2. — С. 5—20.
6. Лісогор Л. С. Гнучкість зайнятості на ринку праці та соціальний захист / Л. С. Лісогор // Праця і зарплата. — 2011. — № 13. — С. 4—5.
7. Петрова І. Л. Заходи економічної та соціальної політики в сегменті неформальної зайнятості / І. Л. Петрова // Україна: аспекти праці. — 2006. — № 3. — С. 3—7.
8. Цимбал О. І. Трансформація економічної активності та незайнятості на ринку праці України: інституціональні аспекти / О. І. Цимбал // Держава і регіони. Серія економіка та підприємництво. – Запоріжжя, ГУ ЗІГМУ. — 2006. — Вип 4. — С. 112—116.
9. Арсеєнко А. Демистифікація «нової економіки» і проблема безробіття в США і Євросоюзі в умовах глобального кризиса / А. Арсеєнко. — Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2010. — №2. — с. 28-48.
10. Ревенко А.П. Структура і динаміка зайнятості на ринку праці [підрозділ 2.4] / А.П. Ревенко // Структурні зміни на економічний розвиток України. за ред. д-ра екон. наук. Л.В. Шинкарук; НАН України; Фін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 696 с.
11. Міненко В. Л. Методологічні аспекти аналізу економічної активності населення, зайнятості і безробіття [електронний ресурс] / В. Л. Міненко // Актуальні проблеми державного управління. — 2010. — №1 (37). — Режим доступу до статті : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu2010-1/doc/1/08.pdf>.
12. Смаль В. В. Індустріальні та постіндустріальні зміни в структурі зайнятості населення України [електронний ресурс] / В. В. Смаль // Часопис соціально-економічної географії. — 2010. — №8 (1). — Режим доступу до статті : http://www.geograf.com.ua/pdf/chseg/2010/8/07_Smal_53-58.pdf.
13. Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання (п.3.1 – п.3.3, п. 3.5 – 3.7) / за ред. д-ра екон. наук І. В. Крючкової. — К.: «Експрес», 2007. — 520 с.
14. Слуцкий Е. Е. Теория предельной полезности / Е. Е. Слуцкий. — Киев, 1910. — 378 с.
15. Дослідницька компанія «InMind». — Режим доступу: <http://inmind.com.ua>.
16. Сфера услуг : Новая концепция развития / [В. М. Рутгайзер, Т. И. Корягина, Т. И. Арбузова]; под. ред. Т.И. Корягиной. — М. : Экономика, 1990. — 158 с.
17. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСД). — Режим доступу : www.oecd.org.ua.

Стаття надійшла до редакції 19 квітня 2011 року.

ТОВ "ДКС Центр"